

ČESKO-NĚMECKÝ PROBLÉM HUBERTA GORDONA SCHAUERA

Dana Dvořáková

Chceme-li uvažovat o česko-německém problému Huberta Gordona Schauera, těžko se vyhneme jeho stati *Naše dvě otázky*, zveřejněné roku 1866 v prvním čísle nového časopisu *Čas*, kterou se zařadil do proudu tehdejších snah o určení české národní identity. Kromě skepticky vyznívající charakteristiky soudobého stavu národního života se Schauer ptal po smyslu a elementárních principech národní existence, po zárukách, jaké tato existence může poskytnout „pozitivní práci“ každého individua, a po jejích vkladech k rozvoji lidstva. V této souvislosti formuloval otázku, která podle něj v budoucnosti hrozí ze strany obětavé národní inteligence, unavené marností svých snah: „...stojí tato ve své existenci pochybná národnost skutečně za to, abych veškeré síly ducha svého, které bych jinak zasvětili mohl práci pozitivní, pokroku vědy atd., abych tyto síly mařil úsilím prozatím zcela záporným? Což, kdyby národ přes tyto námahy přece zanikl? Nemohli bychom... přimknouti se intenzivnímu a extenzivnímu duševnímu životu velikého národa a pro lidstvo i pro sebe více učiniti nežli můžeme svými omezenými prostředky?“. ¹ Ohlas stati, nepřiměřeně zlobný a rozhořčený, se nijak nepodobal věcné diskusi, v jakou autor doufal. Však také jeho kořeny netkvěly v seriozní úvaze na vytčené téma, ale spíše v nacionalistickém a politickém egoismu jednotlivých politických stran. Autor stati coby „ohavný zrádce“ a „šeredná hlíza“ vyloučen z naší „svaté země“ české i se všemi podobně smýšlejícími. Na základě této stati začalo být tedy zpochybňováno Schauerovo národní cítění a uvědomění, argumenty pro tento odrodilý, proněmecký postoj se hledaly v jeho poloněmeckém původu, německém vychování, delším pobytu ve Vídni atd. Nechci zde dovozovat pochybenost takové argumentace, její nacionalistickou motivaci odhalily na základě rozboru stati mnohé pozdější interpretace *Našich dvou otázek* a Schauerova díla vůbec. (I když je, myslím, na místě připomenout, že čas od času se vyskytují úvahy, které dávají za pravdu tezi o Schauerově renegátství a nepřátelském postoji k českému národnímu snažení: např. ještě roku 1972 hodnotí Schauerův článek Jiří Taufer jako „plným právem tehdy odsouzený a dějinami po zásluze odváty jako vybledlý papír“. ²)

Česko-německý problém H. G. Schauera je možné nahlížet ze dvou aspektů: někteří badatelé uvádějí, že Schauerova úvaha o eventuelním přimknutí se k duchovně vyspělejšímu národu je odrazem jeho vnitřního sporu a rozhodování o vlastní národní příslušnosti. Tato rozkolísanost však neústí ve volbu mezi dvěma konkrétními národnostmi - její příčinou je představa ideální, nepředpojaté nacionálnosti, v níž služba národu zprostředkuje člověku možnost přispět k celkovému vývoji lidstva a nadto je spojena s respektem vůči především duchovním potřebám a ambicím individua. Schauer pak po celý život hledal prostředí, v němž by mohl tuto představu realizovat - avšak ani Praha, ani Vídeň mu takovou možnost neposkytly. Již během studia na litomyšlském gymnáziu pociťuje Schauer silnou potřebu dalšího sebe-

vzdělávání a rozšiřování obzorů. Zároveň chce své vědomosti užitečně uplatnit; proto se snaží dát svému vzdělávání takový systém a řád, který by odpovídal potřebám společenské praxe. Zatím nemá jasnou představu o tom, jaké je jeho poslání a které povolání mu přinese uspokojení. Jistě vkládá naděje do svého odchodu z provincie do vídeňské metropole a doufá, že mu Vídeň poskytne řadu možností seberealizace. Je však zklamán. Vídeň je lhostejná a chladná vůči jeho národnímu citění a potřebě nějaké národní aktivity. „... je mi teskně po vláze nadšení, po naivním oddání se oblažujícím popudům... bylo by mi zapotřebí změny vzduchu a poměrů. Ve Vídni není národnosti. Snad je tak dobře z ohledu na mnohojazyčné Rakousko, ale mně to působí neúkoj a bolest. Vídeň není kosmopolitická, neboť pravý kosmopolitismus žádá přemožení národního principu z lůna tohoto sama, vyšší stupeň uvědomění, ale Vídeň neměla nikdy nacionalismu, Vídeň je příliš povrchní, lehkomyšlná, z příliš různorodých živlů slepena, než aby se mohla vzchopiti k nějaké ideji a nadšenosti. Kdyby byla Vídeň německá, tělem a duchem, posledním tepem, vším plápolem - snad bych se tu cítil doma - ne proto, že by byla německá, nýbrž že by byla národní: entusiastická a šlechtaná“. ³ Vídeň mu dává příležitost ke studiu, k poznávání evropských filosofických proudů, tedy ke svobodnému individuálnímu růstu. Tím se Schauer dostává vysoko nad průměr soudobého českého myšlení, těžko se však smiřuje s představou, že jeho vzdělávání by mělo být samoučelné a přispívat pouze k jeho osobnímu rozvoji. Vídeň tak vyvolala v Schauerovi pochybnosti o smyslu vlastní existence a Praha, jakkoliv rád utíkal z jejího maloměstského a fádního prostředí (jak alespoň tvrdí v dopisech příteli), ho naopak vytrhla z pocitů marnosti jeho práce a ukázala mu, jakým směrem orientovat své úsilí, kde může být prospěšný. Krize české společnosti Schauera lákala - neboť považoval krizi za důležitý psychologický moment - a to i v životě jednotlivce, jenž nutí k nějakému rozhodnutí, aktivitě, pohybu, změnám, vytrhuje z nebezpečné letargie. Předpokládal, že jeho kritické analýzy krizového stavu české společnosti by mohly napomoci k jejímu probuzení. V této činnosti mohl Schauer spatřovat cestu, jak dostat své společenské či národní povinnosti, avšak jeho duševní potenci nevyčerpávala. Snad i to je jeden z důvodů, proč se znovu uchyluje do Vídně, do dobrovolného exilu, jak říká, kde má mnohem více příležitostí duchovního a pracovního vyžití než v Praze. Lze tedy shrnout, že u Schauera nejde o volbu mezi orientací českou či německou, ale o hledání vlastní identity a poslání vzhledem k těm problémům, které společností v daný moment hýbaly.

Druhým aspektem česko-německého problému u Schauera, o němž se zmíním jen v náznaku, je jeho představa soužití Čechů a Němců a vůbec všech příslušných národů v rakouské monarchii. V dopise T.G. Masarykovi z 26.12. 1889 sděluje svůj úmysl napsat brožuru „Neu-Österreich“ a do jejího záhlaví zasadit motto: „Österreich ist keine Tatsache, Österreich ist eine Aufgabe.“ Federativní společenství národů, v němž si kterýkoliv z národů může autoritu získat pouze přirozenou cestou, ne mocenskou silou, považoval za významný krok "v pochodu demokratizace Evropy". Schauer však uvažoval nejen v dimenzích národních, ale i sociálních. Demokracie národnostní nastane jen tehdy, dojde-li k podobnému procesu i v oblasti sociální: „Demokracie je víc, než obyčejně si myslíme, není panstvím

nižších, nevzdělaných vrstev, nýbrž prolnutím se vrstev veškerých, organickou jednotou, která z prolnutí toho se vyvine, vyměněním si různých potenci, všeobsáhlým vyrovnáním. Demokratism je nacionalismem.“⁴ Zatím však Schauer nevidí vhodné podmínky pro takovou proměnu monarchie. Němci rakouští ani Němci žijící v českých zemích nejsou dosud sto reálně posoudit poměry v Rakousku a zcela se vzdát takových aspirací, jako je prosazení německého rázu monarchie na úkor slovanské většiny či vstup do rozšířeného německého císařství. Až pochopí nereálnost této politiky, „pak ovšem nadejde den míru a zdatné přátelské spolupráce obou těch nadaných národů - o ostatních rakouských národnostech nemluví, ježto o nich celkem bude platiti totéž - a v ten den zrozeno bude Rakousko, jak býti má a jak jím také jediné býti může. Představu toho můžeme si vzíti ze Švýcarska, jenže u nás poměry budou srdečnější a ideálnější.“⁵

Myslím, že Schauerovy představy o perspektivách české politiky by zasloužily hlubší rozbor, neboť na rozdíl od poměrně obsáhlého zpracování jeho literárně kritické činnosti zařazení Schauera do kontextu českého politického myšlení konce století chybí.

POZNÁMKY

1 *Čas* 1886-1887, č. 1, s. 3 (20. 12. 1886).

2 Diskusní příspěvek Jiřího Taufera na sjezdu Svazu českých spisovatelů 1972, in *Ustavující sjezd Svazu českých spisovatelů*, Praha 1972, s. 87-102.

3 Dopis příteli z 18.9. 1884, in *H.G. Schauer, Spisy*, Praha 1917.

4 *Tamtéž*, s. 194.

5 H. G. Schauer, O významu nynějšího národního hnutí Němců rakouských, *Roudnické listy* 1887, č. 1, s.2 (5.3.).